LOV I RIBOLOV U STAROM EGIPTU

HUNTING AND FISHING IN ANCIENT EGYPT

Mladen Tomorad
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
I. Lučića 3, 10.000 Zagreb, Hrvatska
mladen.tomorad@zg.t-com.hr
mtomorad@ffzg.hr

Primljeno / Received: 17. 4. 2009.
Prihvaćeno / Accepted: 12. 8. 2009.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC 630.93 - 497.4 (091-Egipat)

Sažetak

Autor u ovom članku daje pregled povijesti lova i ribolova u starom Egiptu od preddinastijskog razdoblja do kraja faraonskog perioda (oko 5000. g. pr. Kr. - 30. g. pr. Kr.). Obrađeni su svi aspekti lova i ribolova od preddinastijskih lovaca koji love iz potrebe za hranom do preobrazbe lova u zabavu viših društvenih slojeva. U sklopu pregleda analizira se lov i ribolov kao sastavni dio svakodnevnog života drevnih Egipćana, daje pregled životinja koje se najčešće love (divlje životinje, ptice i ribe), razna oružja koja se koriste prilikom lova te korištenje mesa životinja u prehrani. Cijeli rad temelji se na originalnim staroegipatskim slikovnim (zidni reljefi i slike) i pisanim izvorima. Članak je opremljen brojnim slikovnim prilozima.

Ključne riječi: stari Egipat, životinje, svakodnevni život, prehrana, lov, ribolov, oružja za lov, prikazi lova i ribolova, grobnice.

Key words: Ancient Egypt, animals, daily life, feeding, hunting, fishing, flowing, hunting weapons, scenes of hunting, flowing and fishing, tombs.

Uvod

Još od prapovijesnih vremena lov na divlje životinje i ptice te ribolov predstavljali su važan dio svakodnevnog života svake društvene zajednice. U primitivnim društvima starijeg kamenog doba lov je osnovni izvor prehrane za njegove pripadnike. Tijekom srednjeg kamenog doba (oko 10.000. - oko 6500. g. pr. Kr.) javlja se pojava prvih stalnih naselja u kojima pripadnici zajednice obrađuju zemlju te ubiru plodove svoga rada, ali lov još uvijek ima primarnu funkciju pribavljanja mesa.

U dugom vremenskom periodu između 10.000. i 4000. g. pr. Kr. čovjek se postupno prilagođava novim prilikama i nestanku starih životinjskih vrsta. Za lov na brzu vrstu divljači koristi novo oružje, luk i strijelu te koplje, a za pomoć u lovu koristi se i prva domaća životinja, pas. Radi lakšeg ulova ribe dolazi do izuma udice, a sve se više koristi harpun i

drugi pribor za ribarenje. Uskoro dubljenjem i paljenjem debla drveta čovjek izrađuje prve čamce koji mu pomažu u ribolovu.

Tijekom mlađeg kamenog doba (oko 6500. - oko 3500. g. pr. Kr.) čovjek sve više mijenja načine prehrane te počinje sijati sakupljeno zrnje u obrađenu zemlju i postupno oplemenjivati žitarice (pšenica, ječam, proso). Pripitomljava svinju, govedo, ovcu, kozu, konja, magarca i perad, čijim uzgojem polako prestaje potreba za lovom te potpuni prelazak s nomadskog na sjedilački način života. Tako lovac i sakupljač hrane postaje ratar i stočar, a lov pada u drugi plan.

Naravno, lov nikada ne nestaje. On nastavlja živjeti i s razvojem najstarijih civilizacija na prostoru Egipata i Mezopotamije gdje postupno poprima sekundarnu funkciju, odnosno postaje zabava za pripadnike elite.

Lov i ribolov u starom Egiptu

Izvori i literatura

Osnovni izvori za prikaz životinjskog svijeta i načine lova u starom Egiptu su brojni reljefi i zidne slike iz staroegipatskih grobnica od preddinastijskog razdoblja do kraja faraonske epohe. Njih možemo podijeliti na nekoliko osnovnih skupina:

prizore grupnog lova na razne divlje životinje, krokodile i nilske konje tijekom preddinastijskog razdoblja, kada je lov još imao primarnu ulogu u prikupljanju mesa;

prizore lova tijekom faraonskog perioda, kada lov poprima sekundarnu ulogu, tj. postaje način zabave elitnih slojeva staroegipatskog društva. Lov se tada uglavnom prikazuje kao dio svakodnevnog života s osnovnom funkcijom da se on u istom obliku nastavi i tijekom zagrobnog života.

Prizori iz grobnica tog razdoblja mogu se podijeliti u nekoliko osnovnih skupina:

- lov na divlje životinje u pustinjskim krajevima;
- lov na nilske konje;
- lov na krokodile;
- ribolov;
- lov u močvarnom području (prikazi lova na ptice i ribe);
- lov na ptice uz pomoć raznih mreža;
- kraljevski lov na divlje životinje.

Prikazi lova nisu sačuvani samo na zidovima grobnica nego i na raznovrsnom posuđu (oslikani ili izrezbareni tanjuri i posude), ostrakonima i raznim drugim predmetima iz svakodnevnog života (npr. ukrašeni i oslikani namještaj).

Antički pisci poput Herodota ili Diodora Sicilskog, Strabona, Plinija također daju neke osnovne podatke o životinjskom svijetu, lovu i prehrani kod starih Egipćana, ali vrlo rijetko donose se podaci o načinu lova.

Zanimljivo je da je u egiptološkoj literaturi pitanje lova i ribolova uglavnom stavljeno u drugi plan te da su vrlo rijetki radovi koji se na bilo koji način dotiču ove teme. Oni uglavnom obrađuju prizore love i ribolova sa stajališta povijesti staroegipatske umjetnosti. Tako se

obrađuju stilovi prikaza ljudi i životinja u pojedinim fazama razvoja, a sama tema stavljena je u drugi plan te se vrlo rijetko posebno obrađuje. U rijetkim člancima i enciklopedijskim natuknicama, jer monografije i knjige o ovoj problematici gotovo da i ne postoje, autori uglavnom samo uključuju brojne sačuvane reljefe i slike iz grobnica kao jedan od brojnih primjera staroegipatske umjetnosti na kojima je vrlo slikovito prikazan svakodnevni život Egipćana.

Životinjski svijet starog Egipta

Crteži na stijenama, posuđu, drškama noževa i prikazi u grobnicama preddinastijskog razdoblja pokazuju da su u Egiptu u 4. tisućljeću još živjele i vrste životinja koje antički pisci kasnije ne spominju, poput žirafe, afričkog slona i nosoroga. Tijekom faraonskog razdoblja ove vrste životinja javljaju se uglavnom samo na prizorima tributa iz Nubije, Etiopije ili Punta.[1]

Herodot u *Historiji*[2] i Diodor Sicilski u *Knjižnici povijesti*[3] daju djelomičan prikaz životinjskog svijeta starog Egipta. Od brojnih domaćih životinja koje Egipćani uzgajaju antički pisci posebno navode mačku (koja ubija brojne štetočine i zmije),[4] krave i bikove (koji služe za vuču, prehranu te izradu raznih mliječnih proizvoda),[5] psa (koji služi za zaštitu i lov)[6] te koze.[7] Od brojnih divljih životinja navode krokodile,[8] nilske konje,[9] vidre,[10] neke vrste riba (ljuskaru, jegulju, sabljarku) koje žive u slobodno u rijeci ili ribnjacima,[11] lisičju gusku,[12] mitskog feniksa,[13] zmije,[14] ibisa (koji lovi zmije),[15] mungose (koji love zmije i krokodile),[16]

---

1 Crtež na kamenu s prikazom lovaca mlađeg kamenog doba koji uz pomoć primitivnog oružja i zamki love žirafe, antilope i druge životinje. Nubijska C grupa? Sayala
Drška noža od slonovače. U tri registra prikazane razne životinje (ptice, žirafe, afrički slon, kobre, lavovi i bikovi. Razdoblje Nagada II. Nepoznato nalazište. New York: Metropolitan Museum of Art.
Nož od kremena s drškom od slonovače, tzv. Pitt-Rivers nož. Prikazane razne divlje životinje: ždralovi, slonovi, lavovi, ovce, hijene, magarci te razna stoka. Razdoblje Nagada II. Gornji Egipat, Sheikh Hamada. London: Britanski muzej, inv. br. EA 68512.
Nož od kremena s drškom od slonovače s prikazom brojnih životinjskih vrsta. Na dršci je prikazano 19 životinjskih vrsta (227 životinja) te organizirani prikaz lova. Razdoblje Nagada III, dinastija 0. Abu Zaidan. New York: Brooklyn Museum of Art, inv. br. 61.87.
Paleta »Bojnog polja«. Na poleđini palete prikazane razne divlje životinje: ptice i žirafe. Razdoblje Nagada III., dinastija 0. Gornji Egipat, vjerojatno Abidos. London: Britanski muzej, inv. br. EA 20791.

2 Herodot, II, 65-77, 93.

3 Diodor Sicilski, I, 83-89.

4 Herodot, II, 66-67; Diodor Sicilski, I, 83, 87.

5 Diodor Sicilski, I, 87.

6 Diodor Sicilski, I, 87, 88.

7 Diodor Sicilski, I, 88.

8 Herodot, II, 68-70.

9 Herodot, II, 71.

10 Herodot, II, 72.

11 Herodot, II, 72, 93; Diodor Sicilski, I, 87.

12 Herodot, II, 72.

13 Herodot, II, 73.

14 Herodot, II, 74.

15 Herodot, II, 76; Diodor Sicilski, I, 83.

16 Diodor Sicilski, I, 87.

vukove i hijene,[17] sokole (koji love brojne manje štetne životinje i škorpione)[18] te orlove u planinskim krajevima.[19] Međutim, brojni prikazi iz grobnica te veće i manje skulpture dokazuju da je životinjski svijet bio mnogo brojniji pa tako na prostoru Egipta žive i brojne druge životinje, od kojih su neke bile svete, neke su se lovile, neke uzgajale, a neke su bile i sastavni dio prehrane. Od divljih životinja to su šišmiš, miš, štakor, jež, medvjed, lisica, šakal, lav, pantera, leopard, majmun, afrički slon, divlja svinja, gazela, antilopa, dupin, strvinar, razne vrste močvarnih ptica poput čaplji i ždralova, razne vrste manjih ptica poput vrabaca, crvendaća, goluba; žabe, razne vrste insekata, npr. pčele, ose, muhe, leptiri, mravi i škorpioni. Od domaćih životinja to su kamila, konj i magarac. Neke ptice poput ibisa i sokola posebno su zaštićene te se nisu smjele loviti, a ako je netko odgovoran za njihov lov ili ubojstvo, izrekla bi mu se smrtna kazna.[20]

Od brojnih životinjskih vrsta Egipćani su u prehrani najviše koristili razne vrste peradi (guske i patke), prepelice te razne vrste riba koje kuhaju, peku ili suše,[21] ali i ovce, svinje,[22] gazele, antilope i neku vrstu afričkog noja koju antički pisci ne navode.

Poznato je da su stari Egipćani većinu spomenutih životinja smatrali svetima te su im posvetili posebna svetišta,[23] a ponekad i gradove.[24]

Lovci i ribolovci

Tijekom duge povijesti cjelokupno stanovništvo starog Egipta bilo je podijeljeno u brojne slojeve koji su se, među ostalim, specijalizirali za pojedina zanimanja. Pojedini slojevi egipatskog društva uživali su svoj status ovisno o zanimanju, talentu te bogatstvu. Razni izvori navode veći odnosno manji broj klasa u starom Egiptu čiji broj varira od tri do sedam.[25] U svakom slučaju, klase starog Egipta najčešće se dijele na svećenstvo, vojsku, službenike, seljaštvo i obrtnike, koji su ovisno o izvoru bili svrstani u razne kategorije. Zanimanja koja nas u ovom slučaju zanimaju su lovci i ribolovci koji spadaju u niže slojeve društva, odnosno stanovništvo koje preživljava od obrade zemlje, odnosno bavljenja raznim obrtima i drugim zanimanjima.

Lovci su bili posebna brojna skupina staroegipatskog društva koja se bavila lovom divljih životinja. Iako lov na divlje životinje i ptice još od ranodinastijskog perioda nema više ulogu pribavljanja hrane koju je imao u prapovijesti u staroegipatskom društvu, lovci su bili vrlo brojni, a samo zanimanje vrlo popularno. Naime, lov je još od ranodinastijskog perioda postao vrlo popularna zabava viših društvenih slojeva koji su za potrebe potjere i lova na

[17] Diodor Sicilski, I, 83, 88.
[18] Diodor Sicilski, I, 87.
[19] Diodor Sicilski, I, 87.
[20] Herodot, II, 65.
[21] Herodot, II, 77.
[22] Svinje su već stari Egipćani smatrali nečistim životinjama pa je svećenicima bila zabranjena konzumacija svinjskog mesa. Vjerojatno su taj običaj kasnije preuzeli i Židovi.
[23] Npr. sveti bikovi Apis u Memfisu, Mnevis bikovi u Heliopolu, koze u Mendesu itd.
[24] Npr. krokodili u Krokodiopolu na jezeru Moeris, lavovi u Leontopolu, mačke u Bubastisu itd.
[25] Npr. Diodor Sicilski i Strabon navode tri društvene kategorije, Platon šest, a Herodot sedam.

razne divlje životinje zapošljavali brojne za to obučene lovce.[26] Lovci sa svojim obiteljima najčešće žive na imanjima elite, ali ima slučajeva kada oni nisu u stalnom radnom odnosu nego žive od ulova trofejnih životinja ili štetnih divljih životinja (npr. hijena, vukova, lavova koji napadaju stada), za što dobivaju posebno visoke honorare. Lovci su za potrebe lova obučavali posebno dresirane lovačke pse koji su im pomagali tijekom potjere, pripremali su razna sprave i pomagala koja su im olaškavala lov (npr. raznu užad, zamke i oružja). Od lova se moglo relativno dobro živjeti jer je lov na neke životinje bio naročito cijenjen, a njihov ulov vrlo dobro plaćen.

Posebnu skupinu činili su ribolovci, lovci na ptice i uzgajivači riba. Oni su poput lovaca na divlje životinje uživali naklonost elitnih društvenih slojeva. Lov na ptice i ribe u močvarnim područjima bio je jedna od najčešćih zabava bogatijih Egipćana, što potvrđuju i brojni prikazi pronađeni u mastabama i drugim tipovima grobnica još od najranijih vremena.[27] Riba se nije samo lovila u močvari i na rijeci Nil nego su je ribolovci i uzgajali u brojnim ribnjacima jer

[26] Brojne scene u mastabama ranodinastijskog razdoblja i Starog kraljevstva dokazuju veliku popularnost lova već u ranim fazama razvoja staroegipatske države.
Disk od alabastera i steatita s prikazom lovačkih pasa u lovu na gazele. I. dinastija, vladavina kralja Dena. Kairo: Egipatski muzej, inv. br. J. 70104.
Lov u pustinji. Srednje kraljevstvo, 12. dinastija. Gornji Egipat, Meir. Grobnica Senbija.
Lov na antilope i gazele u ograđenom prostoru. Srednje kraljevstvo. Meir. Grobnica Senbija.
Zidna slika s prikazom Userheta tijekom lovačke igre u pustinji. Novo kraljevstvo, sredina 18. dinastije. Zapadna Teba, grobnica Userheta.
Prizori lova uz pomoć lovačkih pasa te luka i strijele. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Amenemheta.
Prizor lova na antilope i hijene. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Inene.
Prizor lova na nojeve. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Kenamona.
Lov na hijenu. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Amenemheba.
Skica s prikazom lovačkih pasa koji progone hijenu. Novo kraljevstvo. Zapadna Teba, Deir el Medina. Pariz: Louvre, inv. br. E 14366.
Tutankamon u kraljevskom lovu na gazele. Tutankamon u kočiji lukom i strijelom u pratnji lovačkih pasa lovi gazele. Slika na kutiji. Novo kraljevstvo, 18. dinastija, vladavina Tutankamona. Zapadna Teba, Dolina kraljeva, grobnica Tutankamona. Kairo: Egipatski muzej.
Tutankamon na brodu od papirusa s kopljem u ruci lovi nilskog konja. Novo kraljevstvo, 18. dinastija, vladavina Tutankamona. Zapadna Teba, Dolina kraljeva, grobnica Tutankamona. Kairo: Egipatski muzej.
Ostrakon sa skiciranom scenom lova na lava. Novo kraljevstvo, 19.-20.dinastija. Zapadna Teba, Dolina kraljeva. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 26.7.1453. Otkup od Edward S. Harknessa.

[27] Fragmenti zidne slike s prikazom lova na ptice. Staro kraljevstvo. Sakkara. Grobnica Metjetjia. Pariz: Louvre, inv. br. E 25008-25010.
Fragment zidne slike s prikazom lova na guske. Staro kraljevstvo, 4. dinastija, vladavina Snofrua. Meidum. Mastaba Nefermaata. Kairo: Egipatski muzej.
Južni zid grobne komore Ptahotepa. Dvije figure promatraju svakodnevne aktivnosti na Ptahotepovu imanju te razni drugi prikazi vezani uz svakodnevni život egipatske elite. Prikazani lov u pustinji, lov na ptice u močvari, ribolov. Staro kraljevstvo, 5. dinastija. Sakkara. Mastaba Ptah-hotepa.
Lov na ptice uz pomoć mreže. Staro kraljevstvo, Kasna 5. dinastija. Sakkara. Mastaba Ptahotepa II. (D64).
Zidni reljefi s prikazom lova na ptice. Staro kraljevstvo, 5. dinastija. Sakkara. Mastaba Nefer-her-n-ptaha.
Ribolov. Staro kraljevstvo, 6. dinastija. Sakkara. Mastaba Kagemeni.
Lov na ptice i ribu. Staro kraljevstvo, 6. dinastija. Qubbet el-Hawa. Grobnica Sabnija (QH26).
Makete brodova s ispruženom mrežom za lov ribe. Srednje kraljevstvo, kasna 11. dinastija ili početak 12. dinastije. Zapadna Teba. Deir el Bahari. Grobnica Meketre. Kairo: Egipatski muzej.
Model lovaca na patke. Srednje kraljevstvo, kasna 11. dinastija ili početak 12. dinastije. Zapadna Teba. Deir el Bahari. Grobnica Meketre. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 20.3.6, Rogers Fund i dar Edward S. Harknessa.
Model Egipćanina koji harpunom lovi ribu. Srednje kraljevstvo, kasna 11. dinastija ili početak 12. dinastije. Zapadna Teba. Deir el Bahari. Grobnica Meketre. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 20.3.6, Rogers Fund i dar Edward S. Harknessa.

je bila jedna od osnovnih prehrambenih namirnica svakodevnog jelovnika starih Egipćana. Uz ribu ova skupina lovaca često je lovila i ptice koje su se hvatale žive ili ubijale zbog prehrane.

2.4 Povijest lova i ribolova

Lov i ribolov bili su osnovna zanimanja u prapovijesnim društvima. U ta pradavna vremena pripadnici zajednice morali su zajedničkim snagama priskrbiti meso raznih životinja koje je tada činilo jednu od osnovnih životnih namirnica. Razvojem poljoprivrede i uzgojem domaćih životinja važnost lova i ribolova polako opada. U starom Egiptu tijekom neolitika, u razdobljima Badari kulture (oko 5500. - 4000. g. pr. Kr.) te periodima kultura Nagada I. - III. lov i ribolov još uvijek imaju veliku važnost, što dokazuju i brojni prikazi lova na posuđu, oruđu i oružju te crteži iz grobnica iz ovog razdoblja.

Jedan od najstarijih sačuvanih prizora lova s područja oko Nila svakako je crtež na kamenu iz Sayale u Nubiji (oko 5000. g. pr. Kr.) s prikazom lova na kojem lovci mlađeg kamenog doba uz pomoć primitivnog oružja (luka, strijele i kopalja) te zamki lovi žirafe, antilope i druge divlje životinje karakteristične za tropske krajeve. Slični prikazi lova otkriveni su i u drugim područjima sjeverne Afrike.

Tijekom razdoblja Nagade drevni Egipćani love sve vrste divljih životinja. Životinje se love zbog prehrane, ali i zato što su neke od njih poput krokodila ili nilskog konja opasne životinje i neprijatelji zajednice. Tako na primjer na jednom tanjuru iz perioda Nagada I. (oko 4000. - oko 3500. g. pr. Kr.) vidimo prikaz stilizirane figure Egipćanina koji stoji u čamcu i harpunom ili kopljem lovi nilskog konja i krokodila.[28]

Da lov tijekom perioda Nagade II. (oko 3500. - oko 3200. g. pr. Kr.) još uvijek ima vrlo veliku važnost, potvrđuju brojni sačuvani prikazi na posuđu i drškama noževa. Tako se primjerice na posudama mogu vidjeti prikazi sisavaca i gmazova poput nilskih konja, krokodila, raznih vrsta zmija,[29] odnosno lova na krokodile.[30] Tijekom ovog razdoblja posebno se ističe ukrašavanje drški noževa od slonovače prizorima životinjskog svijeta na kojima se mogu vidjeti prikazi raznih ptica, žirafa, afričkog slona, kobre, lavova, bikova, ždralova, hijena

---

Stražnji zid kapelice Khnumhotepa III. s prikazom lova na ptice i ribe. Khnumhotep lovi ptice uz pomoć posebne mreže. Srednje kraljevstvo, rana 12. dinastija. Gornji Egipat. Beni Hasan. Grobnica Khnumhotepa III.

Ribolov i lov na ptice u močvari. Novo kraljevstvo, sredina 18. dinastije. Zapadna Teba, grobnica Menna.

Prikaz ribolova i lov na ptice u močvari sa sjeverozapadnog zida grobne kapelice. Novo kraljevstvo, sredina 18. dinastije. Sheikh Abd el-Quarna, grobnica Nakhta (TT52).

Lov na ptice. Novo kraljevstvo, 18. dinastija, vladavina Amehotepa III. ili rane godine vladavine Amehotepa IV. Zapadna Teba, grobnica Nebamuna. London: Britanski muzej, inv. br. EA 37977. Otkupljeno iz zbirke Henry Salta 1823.

Ribolov. Novo kraljevstvo, 19. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Ipyja.

Tutankamon u pratnji supruge Ankhesenamun u lovu na močvarne ptice. Na bočnoj strani drvenog svetišta Tutankamon sjedi na prijestolju i s lukom u ruci lovi ptice. Novo kraljevstvo, 18. dinastija, vladavina Tutankamona. Zapadna Teba, Dolina kraljeva, grobnica Tutankamona. Kairo: Egipatski muzej.

28 Nepoznato nalazište. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 1935 (35.10).

29 Vaza s prikazima životinja. Razdoblje Nagada II. Aulad Yahya. New York: Brooklyn Museum of Art, inv. br. 61.87.

30 Posuda s prikazom Egipćanina koji mrežom hvata krokodila. Razdoblje Nagada II. Nepoznato nalazište. Boston: Museum of Fine Arts.

te raznih domaćih životinja, poput magarca, te razne stoke.[31] Na tzv. Malju iz Sayale[32] lijepo su urezane karakteristične životinje Gornjeg Egipta: afrički slon, žirafa, čaplje, gazele, antilope, oriks, lav, leopard, hijena i pas.

Jedan od najpoznatijih umjetničkih prizora preddinastijske epohe potječe iz tzv. Grobnice 100 iz Hierakonpola[33] koja se do sada uglavnom datirala u period Nagade II., ali ponekad i u razdoblje kulture Nagade III. (oko 3200 - oko 3000. g. pr. Kr.). Ova zidna slika predstavlja jedan od najstarijih sačuvanih prizora svakodnevnog života koji je otkriven u nekoj staroegipatskoj grobnici i ujedno jednu od prvih obojenih grobnica. Na samoj slici uz karakteristični prikaz pogrebne povorke na šest brodova u središtu slike posebno su interesantni manji dijelovi na kojima tadašnji Egipćani love razne divlje životinje. U gornjem lijevom kutu vidljiv je lovac s kopljem u lovu na neke veće životinje s dugim repom; u donjem dijelu lijeve strane muška figura bori se s dvije veće životinje (lavovi?), a odmah s njegove desne strane vidimo prikaze gazela i antilopa te lovce s kopljem u lovu na manje životinje. U gornjem desnom dijelu lovac s lasom lovi gazele, a s njegove desne strane lovački pas progoni dugonogu antilopu oriksa.

Posljednji period preddinastijskog Egipta, kultura Nagada III. predstavlja razdoblje kada se postupno formira staroegipatska država. To je tzv. razdoblje dinastije 0 kada preddinastijski vladari počinju proces ujedinjenja Gornjeg i Donjeg Egipta. U ovom razdoblju lov polako gubi na značaju te lagano uzmiče pred sve izraženijom obradom zemlje i uzgojem stoke. No usprkos svim gore navedenim promjenama u društvu i gospodarstvu, prizori lova i prikazi divljih životinja i dalje su neizostavni dio svakodnevnog života. Tako primjerice na paleti iz Hierakonpola, koja se danas čuva u Ashmolean muzeju u Oxfordu,[34] mogu se vidjeti brojne divlje životinje koje i dalje žive na prostoru Egipta u ovom razdoblju. Tako vidimo prikaze antilopa, gazela, lavova, leoparda, hijena, divlje ptice i žirafa. Sličan prikaz može se vidjeti i na poleđini tzv. Palete Bojnog polja iz Abidosa, koja se danas čuva u Britanskome muzeju u Londonu,[35] na kojoj su prikaze egzotične ptice i žirafa. Na dijelu ove palete nazvane Paleta lava vidljiva je jedna nova statusna vrsta lova koja nije karakteristična za prethodna razdoblja - lov na lavove. Upravo pojava ove vrste lova ujedno označava i kraj jedne tisućljetne faze u kojoj je čovjek lovac u potrazi za hranom. U razdoblju oko 3000. g. pr. Kr. lov postaje statusni simbol i zabava za najviše društvene slojeve, a lov zbog hrane postupno nestaje.

---

[31] Drška noža od slonovače. U tri registra prikazane razne životinje (ptice, žirafe, afrički slon, kobre, lavovi i bikovi). Razdoblje Nagada II. Nepoznato nalazište. New York: Metropolitan Museum of Art.
Nož od kremena s drškom od slonovače, tzv. Pitt-Rivers nož. Prikazane razne divlje životinje: ždralovi, slonovi, lavovi, ovce, hijene, magarci te razna stoka. Razdoblje Nagada II. Gornji Egipat, Sheikh Hamada. London: Britanski muzej, inv. br. EA 68512.
Nož od kremena s drškom od slonovače s prikazom brojnih životinjskih vrsta. Na dršci je prikazano 19 životinjskih vrsta (227 životinja) te organizirani prikaz lova. Razdoblje Nagada III, dinastija 0. Abu Zaidan. New York: Brooklyn Museum of Art, inv. br. 61.87.

[32] Malj iz Sayale u Nubiji pripada razdoblju Nagade II. i otkriven je u grobnici 137 u Sayali. Nekad se čuvao u Egipatskom muzeju u Kairu. Današnja lokacija je nepoznata.

[33] Zidna slika s prikazom lova pogrebne povorke te prizorima iz svakodnevnog života. Nagada II. ili Nagada III. Hierakonpol. Grobnica 100. Dijelovi slika danas se čuvaju u Egipatskom muzeju u Kairu.

[34] Paleta s prikazom divljih životinja. Razdoblje Nagada III., dinastija 0. Hierakonpol. Oxford: Ashmolean muzej, inv. br. E.3924.

[35] Paleta Bojnog polja. Na poleđini palete prikazane su razne divlje životinje: ptice i žirafe. Razdoblje Nagada III., dinastija 0. Gornji Egipat, vjerojatno Abidos. London: Britanski muzej, inv. br. EA 20791.

Ujedinjenjem Gornjeg i Donjeg Egipta oko 3000. g. pr. Kr. započinje faraonsko razdoblje (oko 3000. - 30. g. pr. Kr.) staroegipatske povijesti. U početku, tijekom ranodinastijskog razdoblja lov još ima manju ulogu u procesu pribavljanja hrane, ali u isto vrijeme sve više postaje zabava privilegiranih slojeva, od faraona do njegovih službenika.[36]

Od Starog kraljevstva pa sve do kraja faraonskog razdoblja (oko 2686. - 30. g. pr. Kr.) lovom na divlje životinje gotovo se isključivo bave lovci u službi viših slojeva društva, odnosno sama elita, a lov je prije svega zabava, odnosno igra faraona i njegovih službenika. Naravno da se lovom i dalje bave i niži slojevi društva, ali kao što je to već ranije rečeno, oni uglavnom love za druge. Lov više nije primaran jer stari Egipćani uzgajaju gotovo sve vrste životinja za prehranu pa je na taj način i prestala sama potreba za lovom.

Pregled običaja lova i ribolova

Tijekom dugog perioda faraonskog Egipta prizori lova neprestana su i trajna inspiracija umjetnika koji ukrašavaju brojne mastabe i grobnice viših slojeva društva. Tako se danas u otkrivenim i istraženim grobnicama mogu vidjeti prizori svih vrsta lova koji će nam u ovom slučaju idealno poslužiti pri opisu raznih vrsta lova.

Lov na divlje životinje u pustinjskim krajevima

Lov na divlje životinje sastavni je dio života starog Egipta još od prapovijesnih vremena. Tijekom gotovo pet tisuća godina Egipćani love gotovo sve divlje afričke životinje. Na sačuvanim slikovnim prikazima na oružju, posuđu, paletama i zidovima grobnica tako možemo vidjeti lov na žirafe, slonove, antilope, gazele, nojeve, lavove, hijene i vukove te divlje bikove.

Prikazi lova u pustinji na staroegipatskim grobnicama prisutni su tijekom svih povijesnih epoha, od preddinastijskih razdoblja do kraja faraonske epohe. Međutim, način prikazivanja lova razlikuje se od razdoblja do razdoblja, što ujedno olakšava datiranje grobnica. Također, na grobnim prizorima lov ujedno sadrži i važnu simboliku pobjede reda nad neredom, odnosno pobjede *maat* nad kaosom. Budući da sama crvena egipatska pustinja simbolizira boga Seta, pobjeda odnosno lov nad njegovim stanovnicima ujedno simbolizira i pobjedu Horusa nad Setom.[37] U grobnicama se tako uz prizore lova prikazuju i pustinjska flora i fauna te njen život. Takvi prizori vidljivi su na zidnim slikama u grobnicama Ptahhotepa II.[38] ili Pehenuka.[39]

Na grobnim slikama Starog kraljevstva vlasnici grobnica nikad nisu prikazani kao aktivni sudionici lova, dok se tijekom Srednjeg i Novog kraljevstva njihova uloga mijenja te oni postaji aktivni sudionici lova.

---

[36] Disk od alabastera i steatita s prikazom lovačkih pasa u lovu na gazele. I. dinastija, vladavina kralja Dena. Sakkara, grobnica Hamaka. Kairo: Egipatski muzej, inv. br. J. 70104.

[37] Mitska borba Horusa i Seta za egipatsko prijestolje nakon ubojstva Ozirisa jedna je od stalnih inspiracija staroegipatskih umjetnika te je prisutna u svim vidovima života. U ovom slučaju ima važnu simboliku i u prizorima lova.

[38] Na četvrtom registru grobne komore s lijeve strane prikazan je životinjski svijet pustinje, životinjska reprodukcija i prehrana. Mastaba Ptahhotepa II. (D64) u Sakkari. Staro kraljevstvo, 5. dinastija.

[39] Zidni reljef s prikazom pustinjskih životinja. Staro kraljevstvo, 5. dinastija. Sakkara. Mastaba Pehenuka (D70). New York: Brooklyn Museum of Art, inv. br. 64.147.

Kao što sam već ranije istaknuo, lov je bio jedna od najomiljenijih zabava starih Egipćana. Lovile su se gotovo sve vrste divljih životinja koje obitavaju u suhim krajevima. Prilikom lova uvijek se formirala jedna lovačka družina sastavljena od lovaca i članova elite koja organizira lov. U pratnji lovaca uvijek su se nalazili lovački psi koji su uvijek mogli nanjušiti eventualnu opasnost, odnosno životinje koje su se lovile.[40] Ponekad su se životinje hvatale žive uz pomoć mreža,[41] a ponekad su se ubijale uz pomoć strijela ili kopalja.[42]

Na južnom zidu grobne komore mastabe Ptahhotepa II.[43] dvije prilike promatraju svakodnevne aktivnosti na Ptahhotepovu imanju. Na petom registru s lijeve strane prikazan je lov na gazele, antilope i lavove uz pomoć lovačkih pasa te sitne životinje (ježeve i zečeve).

Bogati velikodostojnici koji su raspolagali velikom količinom zemlje često su imali posebno ograđene prostore u kojima su živjele divlje životinje koje su se organizirale u potjere, odnosno lov. Lovci koji su sudjelovali u takvim potjerama postavljali bi razne zamke za životinje koje love te su ih potom uz pomoć lovačkih pasa progonili u već unaprijed postavljene mreže. Prilikom lova koristili su se raznim pomagalima: štapovima za udaranje uhvaćenih životinja, lasom, raznom užadi za vezanje te oružjima poput luka i strijele te kopalja.

Lijep primjer lova u ograđenim prostorima vidljiv je na grobnoj slici grobnice Senbija.[44] Na zidu grobnice vidimo lovca, vjerojatno samog Senbija, koji u pratnji pomoćnika i lovačkih pasa iza ograde lukom i strijelom lovi razne vrste antilopa i gazela te hijene i lavove. Ista grobnica također je ukrašena i prizorima lova u pustinji.[45]

Prikazivanje lova na divlje životinje naročito je bilo popularno tijekom Novog kraljevstva, kada su članovi elite aktivni sudionici lova. Lov postaje igra, odnosno zabava, a organizirani lov na divlje životinje u suhim pustinjskim krajevima prava društvena okupljanja bogatijih slojeva društva. Oni zapošljavaju lovce uz čiji pomoć počinje lov. Životinje se najčešće progone uz pomoć lovačkih pasa i članova lovačke družine koji udaranjem tjeraju životinje u posebno pripremljene zamke, odnosno područja gdje ih dočekuju bogati organizatori lova. Životinje se tamo ponekad ubijaju uz pomoć luka i strijela, a ponekad love žive. Love se gotovo sve vrste pustinjskih životinja, a najčešće gazele, antilope, divlji bikovi, nojevi te neke sitne životinje (zec, jež). Tijekom lova često se love te ubijaju opasne divlje životinje poput hijena, lavova i leoparda.

Vrlo lijepi reljefi te zidne slike s prizorima lova tijekom ovog razdoblja prikazani su na zidovima tebanskih grobnica. Svojom ljepotom i slikovitim prikazima naročito se ističu

---

40 Zidna slika s prikazom lova pogrebne povorke te prizorima iz svakodnevnog života. Nagada II. ili Nagada III. Hierakonpol. Grobnica 100; sjeverozapadni zid grobnice.
Disk od alabastera i steatita s prikazom lovačkih pasa u lovu na gazele. I. dinastija, vladavina kralja Dena. Sakkara, grobnica Hamaka. Kairo: Egipatski muzej, inv. br. J. 70104.
Skica s prikazom lovačkih pasa koji progone hijenu. Novo kraljevstvo. Zapadna Teba, Deir el Medina. Pariz: Louvre, inv. br. E 14366.

41 Prizor ulovljene hijene koju vezanu na štapu nose dvojica Egipćanina. Novo kraljevstvo. Grobnica na području Zapadne Tebe.

42 Prizori lova uz pomoć lovačkih pasa te luka i strijele. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Amenemheta.

43 Mastaba Ptahhotepa II. (D64) u Sakkari. Staro kraljevstvo, 5. dinastija.

44 Lov na antilope i gazele u ograđenom prostoru. Srednje kraljevstvo. Meir. Grobnica Senbija.

45 Lov u pustinji. Srednje kraljevstvo, 12. dinastija. Gornji Egipat, Meir. Grobnica Senbija.

grobnice Userheta, Inene, Amenmheta, Kenamona i Amenemheba. Tako primjerice na lijepoj obojenoj zidnoj slici iz grobnice Userheta[46] vidimo vlasnika grobnice koji u kočiji koju vuče konj, a u pratnji lovačkog psa, lukom i strijelom lovi zečeve i gazele. Na zidnom reljefu grobnica Amenemheta[47] i Inene[48] vlasnici grobnica uz pomoć lovačkih pasa, luka i strijele love antilope, gazele, divlje bikove, nojeve i zečeve. Na oštećenoj zidnoj slici iz grobnice Kenamona cilj lova su afrički nojevi i antilope.[49] Da cilj lova nisu samo uobičajene životinje koje služe i za prehranu, dokazuju i brojni prizori lova na hijene.[50]

Lov na nilske konje

Lov na nilske konje prisutan je još od pretpovijesnih vremena, o čemu je već ranije bilo riječi. U literaturi se često navodi da se iz brojnih prikaza lova na nilske konje tijekom razdoblja Nagade II., Nagade III. i I. dinastije ustvari krije simbolika ranih pokušaja ujedinjenja zemlje, odnosno samog ujedinjenja Gornjeg i Donjeg Egipta tijekom kojeg su vladari Gornjeg Egipta pobijedili narod delte simbolički prikazanog u obliku nilskog konja.[51] Tijekom Starog kraljevstva nilski konj često simbolizira negativnu i destruktivnu stranu boga Seta koji je u vječnom sukobu s Horusom kojeg svojim likom utjelovljuje sam faraon, tj. stalnu borbu u prirodi protiv kaosa, a sve zbog održavanja pravde koju u staroegipatskoj mitologiju simbolizira *maat*. U narednim periodima Srednjeg i Novog kraljevstva uloga nilskog konja u staroegipatskoj mitologiji se mijenja te on tada postaje zaštitnik Horusa koji se skriva u delti Nila nakon svog rođenja te tijekom priprema za konačnu borbu protiv Seta.[52]

Bez obzira na svoju simboliku, lov na nilskog konja bio je izrazito popularan tijekom gotovo svih razdoblja egipatske povijesti. Tijekom najranijih razdoblja muškarci su u primitivnim čamcima nekom vrstom harpuna napadali i probadali nilske konje.[53] Sam lov bio je vrlo opasan, a vrlo su često lovci znali i smrtno stradati, o čemu svjedoči podatak Manetona koji u svom dijelu *Aegyptiaca* navodi kao je tijekom lova na nilskog konja smrtno stradao i ujedinitelj Egipta, legendarni faraon Menes.[54] Prikazi lova na nilske konje bili su vrlo popularni tijekom Starog kraljevstva, o čemu svijedoče brojni reljefi i zidne slike iz mastaba u Sakkari od kojih se svojom ljepotom posebno ističe prizor lova iz grobnice Tia.[55] Na ovoj zidnoj slici koja lijepo prikazuje život delte Nila vidimo vlasnika grobnice koji mirno stoji na brodu i promatra skupinu muškaraca koji napadaju skupinu nilskih konja. Nilski konji prvo

---

46 Zidna slika s prikazom Userheta tijekom lovačke igre u pustinji. Novo kraljevstvo, sredina 18. dinastije. Zapadna Teba, grobnica Userheta.

47 Prizori lova uz pomoć lovačkih pasa te luka i strijele. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Amenemheta.

48 Prizor lova na antilope i hijene. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Inene.

49 Prizor lova na nojeve. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Kenamona.

50 Lov na hijenu. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Amenemheba.
Skica s prikazom lovačkih pasa koji progone hijenu. Novo kraljevstvo. Zapadna Teba, Deir el Medina. Pariz: Louvre, inv. br. E 14366.

51 Dodson & Ikram 2008., 88.

52 Dodson & Ikram 2008., 88.

53 Tanjur s prikazom muškarca u čamcu u lovu na nilskog konja i krokodila. Razdoblje Nagada I. Nepoznato nalazište. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 1935 (35.10).

54 Manetho, fr. 6, 7a, 7b.

55 Lov na nilskog konja i ribe. Staro kraljevstvo, 5. dinastija. Sakkara. Mastaba Tia.

se hvataju lasom, a nakon što je životinja čvrsto uhvaćena i vezana, ostatak lovačke družine ubija uhvaćenog nilskog konja harpunima.

Lov na krokodile

Močvarni kraj u okolici Nila te jezera Moeris od pamtivijeka je idealno stanište za brojne krokodile. U starom Egiptu krokodili su bili svete životinje koje su se štovale u brojnim svetištima. Herodot[56] ističe da su u nekim krajevima Egipta krokodili bili svete životinje koje su se uzgajale i štovale te nakon smrti i balzamirale,[57] a u drugim krajevima bili su proglašeni velikim neprijateljima ljudi. Lov na krokodile bio je vrlo opasna aktivnost još od preddinastijskih kultura pa sve do kraja faraonske epohe. U razdoblju Nagade I. lovili su ih iz čamaca te probadali kopljima.[58] Tijekom perioda Nagade II. krokodili su se lovili uz pomoć mreža,[59] a izgleda da se taj običaj očuvao i do kraja faraonske epohe jer ga Diodor Sicilski navodi u svom djelu i u 1. st. pr. Kr.[60] Međutim, izgleda da se krokodili tijekom većeg dijela faraonske epohe lovili uz pomoć mamaca, što u 5. st. pr. Kr. detaljno opisuje sam Herodot:[61]

»Kad se svinjska plećka pričvrsti na udicu i pusti posred rijeke, sam lovac na obali rijeke drži živu svinju i udara je. Krokodil začuje njezino skvičanje i slijedi taj zvuk, a kad se namjeri na plećku, zagrize je: lovci tad počinju vući. Kad ga izvuku na obalu, lovac mu najprije blatom premaže oči: nakon toga ga bez teškoća svlada do kraja, a kad ne bi tako učinio, imao bi velike muke«.

Ribolov

Brojni prikazi iz grobnica svjedoče da su Egipćani naročito uživali u lovu na razne vrste riba i ptice, a vrlo je popularan bio lov na ribe i ptice u močvarnim područjima. Još od vremena Starog kraljevstva prikazivanje lova na ptice i ribolova u grobnicama pokojnika sadržavalo je osnovnu simboliku održavanja *maat* u zraku i u vodi te se stoga ono često i prikazivalo zajedno.[62]

Ribolov se javlja još u prapovijesti, kada se riba lovi prije svega zbog ishrane. Postoje mnogi izvori koji dokumentiraju povijest ribolova u ovim najranijim periodima staroegipatske povijesti kada se lončarske posude ukrašavaju prizorima života na Nilu i ribolova. Tijekom razdoblja faraonskog Egipta ribolov ima dvojaku funkciju. Njegova primarna funkcija ulova ribe zbog ishrane ostaje i dalje, ali tada se također javlja neka vrsta sportskog ribolova zbog zabave viših slojeva društva. Osim divljih vrsta ribe koje žive u rijeci Nil te u jezeru Moeris, stari Egipćani uzgajaju ribu u brojnim ribnjacima u sklopu hramskih kompleksa ili imanja

---

56 Herodot, II, 69.

57 Stari Egipćani balzamirali su razne svete životinje, a danas se njihove mumije mogu vidjeti u brojnim zbirkama egipatskih starina gotovo u svim dijelovima svijeta.

58 Tanjur s prikazom muškarca u čamcu u lovu na nilskog konja i krokodila. Razdoblje Nagada I. Nepoznato nalazište. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 1935 (35.10).

59 Posuda s prikazom Egipćanina koji mrežom hvata krokodila. Razdoblje Nagada II. Nepoznato nalaziše. Boston: Museum of Fine Arts.

60 Diodor Sicilski, I, 89.

61 Herodot, II, 70.

62 Dodson & Ikram 2008., 90.

bogatih slojeva društva, ali prije svega zbog ishrane. Lov na ribe zbog zabave uglavnom se odvijao u močvarnim područjima oko Nila ili na samoj rijeci Nil.

Stari Egipćani poznavali su više načina ulova ribe. Riba se lovila iz čamaca uz pomoć ribarskih mreža, štapova za pecanje s udicama, koplja ili harpuna, neke vrste malenih strelica od trske, ili su je lovili goloruki. Lovile su se sve vrste riječne i morske ribe koje su se mogle pronaći u Nilu, jezeru Moeris, močvarnim područjima delte ili na sredozemnoj obali, odnosno u Crvenome moru.

Sačuvana su brojna slikovna svjedočanstva koja prikazuju na koji se način lovila riba. Na jednom prikazu iz grobnice na zapadnoj obali Tebe[63] bogato odjeveni Egipćanin sjedi na stolici, koju su za njega pripremile njegove sluge, uz obalu riječnog kanala ili jezera. U ruci drži kratki štap za pecanje od jednog komada drveta s kojeg visi nekoliko udica od metala. Na udici se postavljao mamac, najčešće neka vrsta insekta (npr. muha) koji je privlačio ribe.

Vrlo su često Egipćani ribu lovili i uz pomoć ribarskih mreža koje su se bacale s čamca u vodu te nakon nekog vremena povlačile s ulovom. Ovaj način ulova dokumentira čitav niz prikaza iz staroegipatskih grobnica. Na zidnom reljefu grobnice Kagemenija u Sakkari vidimo tri ribolovca u čamcu koji uz pomoć mreže love ribu ispod čamca.[64] Egipćani su ponekad lovili ribu u koordiniranim akcijama više čamaca. Npr. na zidnoj slici iz grobnice Ipyja[65] vidimo dva čamca s posadama od po pet članova koji na površinu neidentificirane vode bacaju veliku ribolovnu mrežu koju nakon uspješnog ulova izvlače na površinu. Sličan prizor može se vidjeti i na maketi iz grobnice Meketre[66] koja prikazuje dva broda između kojih je ispružena mreža za lov ribe.

Treći način, koji se vrlo često primjenjivao upravo tijekom »sportskog« ribolova, izvodio se uz pomoć harpuna ili koplja. Ono se na vrhu račvalo u dva šiljka, što je omogućavalo lakši ulov ribe. U tom slučaju Egipćanin je stajao uz obalu ili u nekom čamcu te je mirno čekao da pored ili ispod njega prođe jato riba na koje je u odlučujućem trenutku bacao koplje odnosno harpun. Ovaj način ribolova lijepo ilustriraju zidne slike iz grobnica Tia,[67] Sabnija[68] i Horemheba,[69] ali i lijepo izrađena maketa iz grobnice Meketre.[70] Egipćani su bili vrlo vješti u ovom načinu za koji je trebalo dosta vježbe i upornosti.

---

63 Slika 251 u: Gardner Wilkinson 1853., 238.

64 Ribolov. Staro kraljevstvo, 6. dinastija. Sakkara. Mastaba Kagemeni.

65 Ribolov. Novo kraljevstvo, 19. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Ipyja.

66 Makete brodova s ispruženom mrežom za lov ribe. Srednje kraljevstvo, kasna 11. dinastija ili početak 12. dinastije. Zapadna Teba. Deir el Bahari. Grobnica Meketre. Kairo: Egipatski muzej.

67 Lov na nilskog konja i ribe. Staro kraljevstvo, 5. dinastija. Sakkara. Mastaba Tia.

68 Lov na ptice i ribu. Staro kraljevstvo, 6. dinastija. Qubbet el-Hawa. Grobnica Sabnija (QH26).

69 Lov na ribu uz pomoć harpuna. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Horemheba.

70 Model Egipćanina koji harpunom lovi ribu. Srednje kraljevstvo, kasna 11. dinastija ili početak 12. dinastije. Zapadna Teba. Deir el Bahari. Grobnica Meketre. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 20.3.6, Rogers Fund i dar Edward S. Harknessa.

Lov na ptice

Lov na ptice bila je jedna od omiljenih vrsta rekreacije i zabave starih Egipćana. Najčešće su se ptice lovile iz čistih prehrambenih potreba, ali vrlo često i iz zabave, a lovile su se gotovo sve vrste.

Brojni slikovni izvori dokazuju da se lov na ribe i ptice, u slučajevima kad je bilo riječi o zabavi imućnijih slojeva, često provodio zajedno. Ptice su se lovile na više načina, a najčešće uz pomoć raznih mreža, zamki ili neke vrste zakrivljenog kratkog štapa izrađenog od čvrstog drveta vrlo nalik australskom bumerangu. Ova vrsta oruđa za lov vrlo često se može naći kao sastavni dio grobne opreme viših slojeva društva.[71] Pri lovu na ptice stari Egipćani nisu koristili luk i strijelu niti praćke, o čemu svjedoče brojni slikovni izvori.

Na zidnoj slici koja se nalazi u kapelici mastabe Nefer-her-n-ptaha možemo vidjeti trojicu Egipćanina koji uz pomoć zamke nalik na kavez za ptice love nekoliko vrsta manjih ptica,[72] a sličan lijepo obojeni prikaz nekad se nalazio na zidu grobnice Metjetjia.[73] Na šestom registru zidnog reljefa iz grobnice Ptahhotepa II.[74] prikazane su dvije vrste lova na ptice. Na desnoj strani prikaza skupina Egipćana uz pomoć većih šesterokutnih mreža lovi ptice koje se potom vade i spremaju u kaveze. Na lijevoj strani prikaza vidimo dvojicu Egipćanina koji kaveze odnose na posebna mjesta gdje su se ptice čuvale, hranile i ubijale zbog prehrane. Vrlo lijep obojeni zidni reljef sa sličnim prikazom potječe i iz grobnice Nefermaata[75] i Khumhotepa III.[76] koji lovi ptice uz pomoć posebno pripremljene mreže. Lovci na ptice ponekad su prikazivani u obliku modela koji su naročito bili popularni tijekom Starog i Srednjeg kraljevstva. Jedan od njih je i lovac na patke iz grobnice Meketre koji se danas čuva u Metropolitan muzeju u New Yorku.[77]

Već sam ranije istaknuo da su lov na ptice i ribolov bili vrlo popularna zabava viših slojeva društva još od perioda Starog kraljevstva. Jedan od najstarijih takvih prikaza potječe iz grobnice Sabnija[78] iz razdoblja 6. dinastije. Na obojenoj zidnoj slici mogu se vidjeti dvije veće figure koje stoje na čamcima i okrenute su jedna prema drugoj. Lijeva figura lovi ptice, dok desna harpunom lovi ribu. Uz ove dvije središnje figure u njihovoj pratnji nalazi se još nekoliko manjih figura koje spremaju ulovljene životinje. Lov na ribe i ptice u močvari bio je naročito omiljen tijekom Novog kraljevstva, o čemu svjedoče brojni prikazi na zidovima

[71] Npr. u Tutankamonovoj grobnici pronađeno ih je nekoliko.

[72] Zidni reljefi s prikazom lova na ptice. Staro kraljevstvo, 5. dinastija. Sakkara. Mastaba Nefer-her-n-ptaha.

[73] Fragmenti zidne slike s prikazom lova na ptice. Staro kraljevstvo. Sakkara. Grobnica Metjetjia. Pariz: Louvre, inv. br. E 25008-25010.

[74] Južni zid grobne komore Ptahhotepa II. Dvije figure promatraju svakodnevne aktivnosti na Ptahhotepovu imanju te razne druge prikaze vezane uz svakodnevni život egipatske elite. Prikazani lov u pustinji, lov na ptice u močvari. Staro kraljevstvo, 5. dinastija. Sakkara. Mastaba Ptahhotepa II (D64).

[75] Fragment zidne slike s prikazom lova na guske. Staro kraljevstvo, 4. dinastija, vladavina Snofrua. Meidum. Mastaba Nefermaata. Kairo: Egipatski muzej.

[76] Stražnji zid kapelice Khnumhotepa III. s prikazom lova na ptice i ribe. Khumhotep lovi ptice uz pomoć posebne mreže. Srednje kraljevstvo, rana 12. dinastija. Gornji Egipat. Beni Hasan. Grobnica Khnumhotepa III.

[77] Model lovaca na patke. Srednje kraljevstvo, kasna 11. dinastija ili početak 12. dinastije. Zapadna Teba. Deir el Bahari. Grobnica Meketre. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 20.3.6, Rogers Fund i dar Edward S. Harknessa.

[78] Lov na ptice i ribu. Staro kraljevstvo, 6. dinastija. Qubbet el-Hawa. Grobnica Sabnija (QH26).

grobnica elitnih slojeva društva. Svojom ljepotom posebno se ističu zidne slike iz grobnice Menna,[79] Nakhta[80] i Nebumana.[81]

Lov na slonove

Nisam pronašao niti jedan slikovni prikaz koji bi dokumentirao ovu vrstu lova, ali navodi nekih antičkih pisaca (npr. Plinija, Strabona) dokazuju da su faraoni u razdoblju Ptolemejevića organizirali i ovu vrstu lova, ali iz posve drugih pobuda. Naime, Ptolemej II. Filadelf (285. - 246. g. pr. Kr.) te Ptolemej III. Euerget I. (246. - 221. g. pr. Kr.) željeli su u egipatsku vojsku uključiti specijalno opremljene jedinice sa slonovima te su iz tih razloga organizirali nekoliko ekspedicija koji su trebale hvatati šumske slonove.[82] Tijekom 3. stoljeća pr. Kr. lov na slonove provodio se nekoliko puta, i to na područjima ekvatorijalne Afrike i Indije.

Sam tijek lova bio je vrlo zahtjevan i opasan. Za potrebe lova Ptolemejevići su okupili i opremili posebne trenirane jedinice koje su brojile i više od 230 pripadnika.[83] Prilikom lova konjica je najprije tjerala slonove u zatvorene doline, gdje su potom posebno opremljeni jahači na slonovima konopcima vezivali tako uhvaćene životinje.[84] Slonove bi potom specijalnim opremljenim brodovima odvozili u Egipat preko luka na Crvenome moru, gdje bi se naposljetku trenirali za potrebe specijalno opremljenih vojnih jedinica.

Kraljevski lov

Kraljevski lov predstavlja posebnu vrstu lova. Faraoni starog Egipta lovili su divlje životinje još od preddinastijskih dana, ali ova vrsta lova bila je naročito popularna tijekom Novog kraljevstva. Lovile su se sve vrste životinja, od pustinjskih životinja do riba i ptica.

Faraon u lov nikada nije išao samostalno nego uvijek u pratnji specijaliziranih lovaca. Od vremena Novog kraljevstva divlje pustinjske životinje često su se lovile i iz kraljevskih kočija koje su vukli konji. Takvi prizori ukrašavali su zidove grobnica, namještaj, posuđe, a ponekad i zidove hramova.

Na jednoj od brojnih kutija[85] koje su pronađene u grobnici Tutankamona mladi je faraon prikazan u kraljevskom lovu gdje on u kočiji lukom i strijelom, u pratnji lovačkih pasa, lovi gazele. Na reljefu bočnog zida južne kule prvog pilona hrama Medinet Habu Ramzes III. prikazan je u kočiji kako kopljem lovi divlje bikove.[86] Na jednom ostrakonu koji se čuva

---

79 Ribolov i lov na ptice u močvari. Novo kraljevstvo, sredina 18. dinastije. Zapadna Teba, grobnica Menna.

80 Prikaz ribolova i lov na ptice u močvari sa sjeverozapadnog zida grobne kapelice. Novo kraljevstvo, sredina 18. dinastije. Sheikh Abd el-Quarna, grobnica Nakhta (TT52).

81 Lov na ptice. Novo kraljevstvo, 18. dinastija, vladavina Amehotepa III. ili rane godine vladavine Amehotepa IV. Zapadna Teba, grobnica Nebamuna. London: Britanski muzej, inv. br. EA 37977. Otkupljeno iz zbirke Henry Salta 1823.

82 Casson 1993.

83 Casson 1993., 252.

84 Casson 1993., 250.

85 Tutankamon u kraljevskom lovu na gazele. Tutankamon u kočiji lukom i strijelom u pratnji lovačkih pasa lovi gazele. Slika na kutiji. Novo kraljevstvo, 18. dinastija, vladavina Tutankamona. Zapadna Teba, Dolina kraljeva, grobnica Tutankamona. Kairo: Egipatski muzej.

86 Ramzes III. u lovu na divlje životinje. Novo kraljevstvo - 20. dinastija. Zapadna Teba, Medinet Habu, reljef na bočnom zidu južne kule prvog pilona.

u Metropolitan muzeju u New Yorku vidimo faraona u lovu na lava.[87] On stoji i kopljem napada i ubija lava. Vrlo vjerojatno takvi odvažni pothvati nikada nisu izvođeni bez pratnje i dodatnog osiguranja lovaca koji su mogli uskočiti i usmrtiti životinju u slučaju prevelike opasnosti za vladara.

Zaključak

Još od prapovijesnih perioda lov i ribolov bili su sastavni dio života starih Egipćana. U ranodinastijskim razdobljima (kulture Badari, Maadi, Nagada I. - III.) lov još uvijek ima primarnu funkciju zbog hvatanja i ubijanja životinja radi prehrane. Početkom dinastijskog perioda lov gubi svoju prvotnu funkciju te postupno postaje zabava za najviše društvene slojeve. No lov zbog prehrane i dalje postoji, iako njegova uloga postaje sekundarna zbog razvoja stočarstva te uzgoja ribe u ribnjacima.

Stari Egipćani lovili su sve vrste divljih životinja. U samom lovu sudjelovali su posebno obučeni najamni lovci koji su lovili životinje za svoju bogatu klijantelu, odnosno od Srednjeg kraljevstva nadalje u lovu sudjeluje i elita, i to prije svega zbog »sportske« zabave. Upravo brojni prikazi koji su sačuvani na raznom posuđu, grobnim prilozima ili zidovima grobnica prikazuju veliku popularnost lova i ribolova među višim slojevima egipatskog društva, čije sam običaje detaljno opisao u tekstu.

Ukratko, upravo slučaj starih Egipćana pokazuje da razvojem prvih velikih civilizacija te prelaskom s nomadskog na sjedilački način života lov gubi svoju tisućljetnu fukciju te od tog trenutka sve više postaje zabava, odnosno u nekim slučajevima i potreba za nabavom hrane. Upravo takvi običaji koji su počeli još na prelasku iz 4. u 3. tisućljeće pr. Kr. dominiraju i danas, kada je lov sasvim izgubio funkciju lova zbog prehrane, a potpuno preuzeo ulogu čiste zabave svih slojeva društva.

Summary

In this article author deals with history of hunting and fishing in ancient Egypt from predynastic periods until the end of pharaonic times (c. 5000-30 BC).

In its introduction author gave review of the role of hunting in prehistory. In first part of chapter entitled »Hunting and fishing in ancient Egypt« author analyzes relevant historical sources and literature. He concluded that in historical and Egyptological sciences not many works have been written about this topic. This was main reason why this whole topic he reviewed mostly according reliefs and wall paintings from Egyptian tombs which are today housed in various museums around the world or which still stands on the walls of ancient Egyptian tombs.

[87] Ostrakon sa skiciranom scenom lova na lava. Novo kraljevstvo, 19.-20.dinastija. Zapadna Teba, Dolina kraljeva. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 26.7.1453. Otkup od Edward S. Harknessa.

Next author gave review of various animal species which could be found in ancient Egypt according reliefs and wall paintings and writings of ancient writers (e.g. Herodotus, Diodorus Siculus). The last and biggest part of this paper deals with history and customs of hunting and fishing from predynastic periods until the end of pharaonic era. Separately he analyzed hunting of wild animals in the desert, hunting of hippopotamus, hunting of crocodiles, fishing, hunting on various kinds of birds, hunting of elephants and royal hunting of wild beasts.

Bibliografija

Pisani izvori

Diodorus Siculus, *Library of History*, I Books I-II.34: Cambridge Mass. & London: Loeb Classical Library - Harvard University Press 1998.

Herodot, *Povijest*, Zagreb: Matica hrvatska 2000.

Manetho, *Aegyptiaca*, Cambridge Mass. & London: Loeb Classical Library - Harvard University Press 1980.

Slikovni izvori

Preddinastijsko razdoblje:

Crtež na kamenu s prikazom lovaca mlađeg kamenog doba koji uz pomoć primitivnog oružja i zamki love žirafe, antilope i druge životinje. Nubijska C grupa? Sayala.

Tanjur s prikazom muškarca u čamcu u lovu na nilskog konja i krokodila. Razdoblje Nagada I. Nepoznato nalazište. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 1935 (35.10).

Drška noža od slonovače. U tri registra prikazane razne životinje (ptice, žirafe, afrički slon, kobre, lavovi i bikovi). Razdoblje Nagada II. Nepoznato nalazište. New York: Metropolitan Museum of Art.

Nož od kremena s drškom od slonovače, tzv. Pitt-Rivers nož. Prikazane razne divlje životinje: ždralovi, slonovi, lavovi, ovce, hijene, magarci te razna stoka. Razdoblje Nagada II. Gornji Egipat, Sheikh Hamada. London: Britanski muzej, inv. br. EA 68512.

Vaza s prikazima životinja. Razdoblje Nagada II. Aulad Yahya. New York: Brooklyn Museum of Art, inv. br. 61.87.

Posuda s prikazom Egipćanina koji mrežom hvata krokodila. Razdoblje Nagada II. Nepoznato nalaziše. Boston: Museum of Fine Arts.

Zidna slika s prikazom lova pogrebne povorke te prizorima iz svakodnevnog života. Nagada II. ili Nagada III. Hierakonpol. Grobnica 100; sjeverozapadni zid grobnice.

Nož od kremena s drškom od slonovače s prikazom brojnih životinjskih vrsta. Na dršci je prikazano 19 životinjskih vrsta (227 životinja) te prikaz organiziranog lova.

Razdoblje Nagada III., dinastija 0. Abu Zaidan. New York: Brooklyn Museum of Art, inv. br. 61.87.

Paleta s prikazom divljih životinja. Razdoblje Nagada III., dinastija 0. Hierakonpol. Oxford: Ashmolean muzej, inv. br. E.3924.

Paleta Bojnog polja. Na poleđini palete prikazane su razne divlje životinje: ptice i žirafe. Razdoblje Nagada III., dinastija 0. Gornji Egipat, vjerojatno Abidos. London: Britanski muzej, inv. br. EA 20791.

Rani dinastijski period:

Disk od alabastera i steatita s prikazom lovačkih pasa u lovu na gazele. I. dinastija, vladavina kralja Dena. Sakkara, grobnica Hamaka. Kairo: Egipatski muzej, inv. br. J. 70104.

Staro kraljevstvo:

Fragmenti zidne slike s prikazom lova na ptice. Staro kraljevstvo. Sakkara. Grobnica Metjetjia. Pariz: Louvre, inv. br. E 25008-25010.

Fragment zidne slike s prikazom lova na guske. Staro kraljevstvo, 4. dinastija, vladavina Snofrua. Meidum. Mastaba Nefermaata. Kairo: Egipatski muzej.

Južni zid grobne komore Ptahhotepa II. Dvije figure promatraju svakodnevne aktivnosti na Ptahhotepovu imanju te razne druge prikaze vezane uz svakodnevni život egipatske elite. Prikazani lov u pustinji, lov na ptice u močvari. Staro kraljevstvo, 5. dinastija. Sakkara. Mastaba Ptahhotepa II (D64).

Zidni reljef s prikazom pustinjskih životinja. Staro kraljevstvo, 5. dinastija. Sakkara. Mastaba Pehenuka (D70). New York: Brooklyn Museum of Art, inv. br. 64.147.

Zidni reljefi s prikazom lova na ptice. Staro kraljevstvo, 5. dinastija. Sakkara. Mastaba Nefer-her-n-ptaha.

Lov na nilskog konja i ribe. Staro kraljevstvo, 5. dinastija. Sakkara. Mastaba Tia.

Ribolov. Staro kraljevstvo, 6. dinastija. Sakkara. Mastaba Kagemeni.

Lov na ptice i ribu. Staro kraljevstvo, 6. dinastija. Qubbet el-Hawa. Grobnica Sabnija (QH26).

Srednje kraljevstvo:

Makete brodova s ispruženom mrežom za lov ribe. Srednje kraljevstvo, kasna 11. dinastija ili početak 12. dinastije. Zapadna Teba. Deir el Bahari. Grobnica Meketre. Kairo: Egipatski muzej.

Model lovaca na patke. Srednje kraljevstvo, kasna 11. dinastija ili početak 12. dinastije. Zapadna Teba. Deir el Bahari. Grobnica Meketre. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 20.3.6, Rogers Fund i dar Edward S. Harknessa.

Model Egipćanina koji harpunom lovi ribu. Srednje kraljevstvo, kasna 11. dinastija ili početak 12. dinastije. Zapadna Teba. Deir el Bahari. Grobnica Meketre. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 20.3.6, Rogers Fund i dar Edward S. Harknessa.

Stražnji zid kapelice Khnumhotepa III. s prikazom lova na ptice i ribe. Khumhotep lovi ptice pomoću posebne mreže. Srednje kraljevstvo, rana 12. dinastija. Gornji Egipat. Beni Hasan. Grobnica Khnumhotepa III.

Lov u pustinji. Srednje kraljevstvo, 12. dinastija. Gornji Egipat, Meir. Grobnica Senbija.

Nilski konj dekoriran biljnim i životinjskim svijetom Nila. Srednje kraljevstvo, 12.-13. dinastija. Nepoznato nalazište. New York: Brooklyn Museum of Art, inv. br. 35.1276.

Jež. Srednje kraljevstvo ili Drugo međurazdoblje. Gornji Egipat, Deir el Nawahid. New York: Brooklyn Museum of Art, inv. br. 65.2.1.

Lov na antilope i gazele u ograđenom prostoru. Srednje kraljevstvo. Meir. Grobnica Senbija.

Novo kraljevstvo:

Ribolov i lov na ptice u močvari. Novo kraljevstvo, sredina 18. dinastije. Zapadna Teba, grobnica Menna.

Prikaz ribolova i lov na ptice u močvari sa sjeverozapadnog zida grobne kapelice. Novo kraljevstvo, sredina 18. dinastije. Sheikh Abd el-Quarna, grobnica Nakhta (TT52).

Zidna slika s prikazom Userheta tijekom lovačke igre u pustinji. Novo kraljevstvo, sredina 18. dinastije. Zapadna Teba, grobnica Userheta.

Prizori lova uz pomoć lovačkih pasa te luka i strijele. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Amenemheta.

Prizor lova na antilope i hijene. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Inene.

Prizor lova na nojeve. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Kenamona.

Lov na hijenu. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Amenemheba.

Lov na ptice. Novo kraljevstvo, 18. dinastija, vladavina Amehotepa III. ili rane godine vladavine Amehotepa IV. Zapadna Teba, grobnica Nebamuna. London: Britanski muzej, inv. br. EA 37977. Otkupljeno iz zbirke Henryja Salta 1823.

Skica s prikazom lovačkih pasa koji progone hijenu. Novo kraljevstvo. Zapadna Teba, Deir el Medina. Pariz: Louvre, inv. br. E 14366.

Tutankamon u kraljevskom lovu na gazele. Tutankamon u kočiji lukom i strijelom u pratnji lovačkih pasa lovi gazele. Slika na kutiji. Novo kraljevstvo, 18. dinastija, vladavina Tutankamona. Zapadna Teba, Dolina kraljeva, grobnica Tutankhamona. Kairo: Egipatski muzej.

Tutakamon na brodu od papirusa s kopljem u ruci lovi nilskog konja. Novo kraljevstvo, 18. dinastija, vladavina Tutankamona. Zapadna Teba, Dolina kraljeva, grobnica Tutankamona. Kairo: Egipatski muzej.

Tutankamon u pratnji supruge Ankhesenamun u lovu na močvarne ptice. Na bočnoj strani drvenog svetišta Tutankamon sjedi na prijestolju i s lukom u ruci lovi ptice. Novo kraljevstvo, 18. dinastija, vladavina Tutankamona. Zapadna Teba, Dolina kraljeva, grobnica Tutankamona. Kairo: Egipatski muzej.

Lov na ribu pomoću harpuna. Novo kraljevstvo, 18. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Horemheba.

Ribolov. Novo kraljevstvo, 19. dinastija. Gornji Egipat. Zapadna Teba. Grobnica Ipyja.

Ostrakon sa skiciranom scenom lova na lava. Novo kraljevstvo, 19. - 20.dinastija. Zapadna Teba, Dolina kraljeva. New York: Metropolitan Museum of Art, inv. br. 26.7.1453. Otkup od Edward S. Harknessa.

Ramzes III. u lovu na divlje životinje. Novo kraljevstvo - 20. dinastija. Zapadna Teba, Medinet Habu, reljef na bočnom zidu južne kule prvog pilona.

Literatura

Aldred, Cyril (1980.) *Egyptian Art*, London: Thames & Hudson Ltd.

Casson, Lionel (1993.) Ptolemy II and the Hunting of African Elephants, *Transactions of the American Philological Association*, Vol. 123, 247-260.

Dodson, Aidan & Ikram, Salima (2008.) *The Tomb in Ancient Egypt*, London: Thames & Hudson Ltd.

Gardner Wilkinson, John (1853.) *The Ancient Egyptians, Their Life and Customs*, vol. 1-2, London: John Murray.

Midant-Reynes, Béatrix (2000.) *The Prehistory of Egypt from the First Egyptians to the First Pharaohs*, Malden-Oxford-Carlton: Blackwell Publishing.

Stevenson Smith, W. (1981.) *The Art and Architecture of Ancient Egypt*, New Haven & London: Pelican History of Art-Yale University Press.

Paleta lova

Egipćanin u brodu u lovu na nilskog konja i krokodila

Egipćanin mrežom hvata krokodila

Grobnica 100

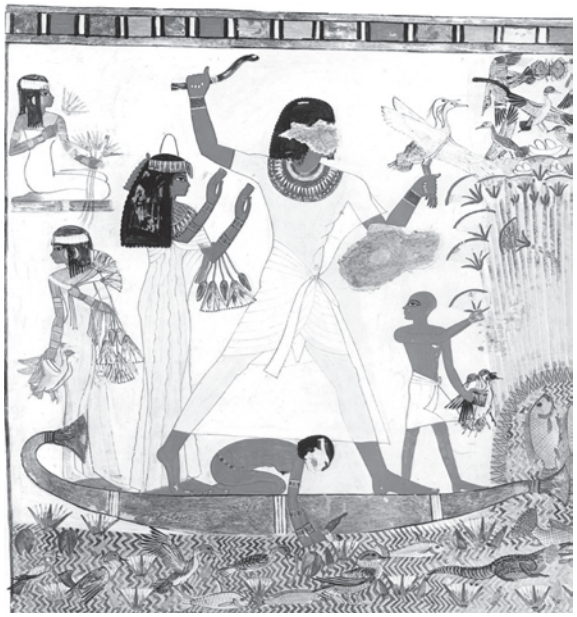

Menena

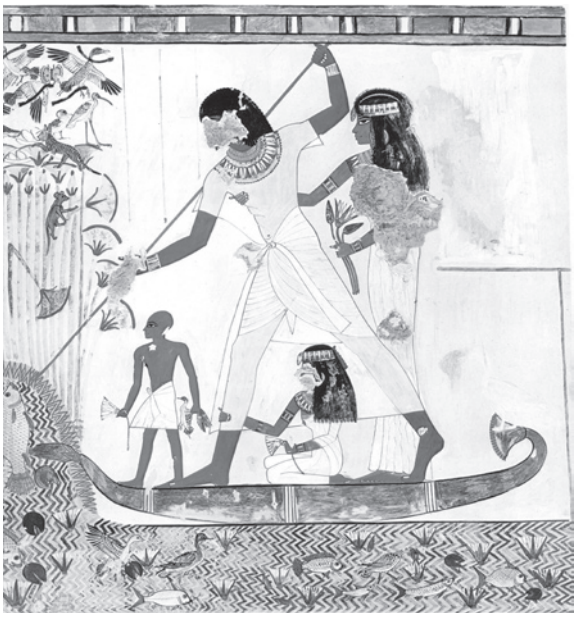

Menena

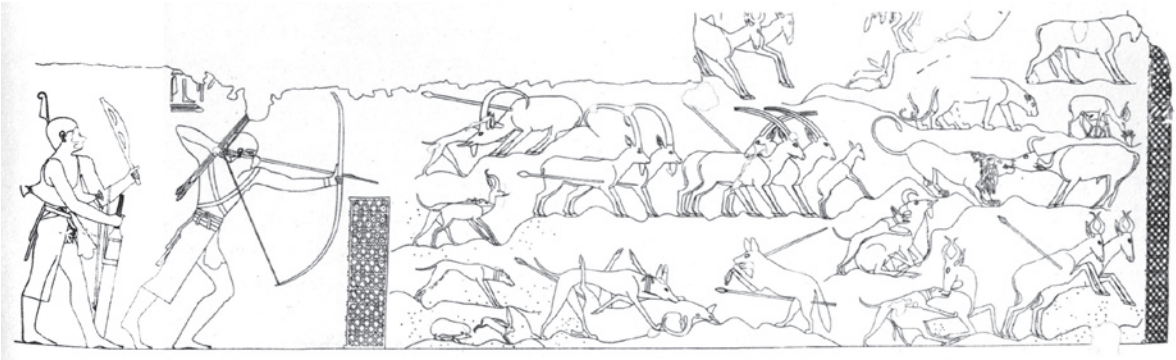

Sembi

Userhat

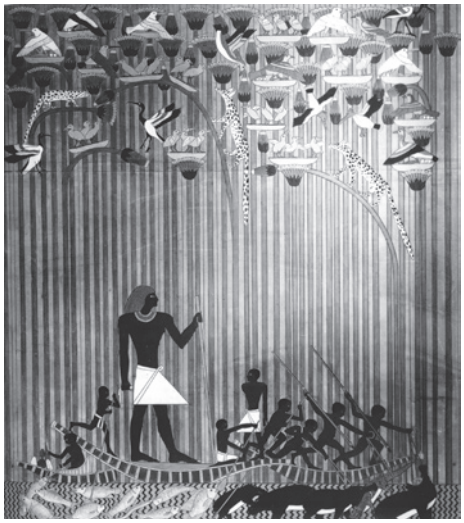

Ti

Nakht

Ptahhotep II

Faraon ubija lava

Khumhotep

Khumhotep